

УДК 811.111:81'42

КОНТЕКСТНА РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ СУБ'ЄКТА В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ

Поторій Н. В.

У статті досліджуються гендерні особливості суб'єкта, розглядаються граматичні ознаки "Я"-суб'єкта, втіленого в образі автора в американських поетичних текстах. Увагу зосереджено на різноаспектних суб'єктних характеристиках займенника, що передає зміст образу автора.

Ключові слова: суб'єкт, автор, гендер, займенник

В статье исследуются гендерные особенности субъекта, рассматриваются грамматические признаки "Я"-субъекта, воплощенного в образе автора в американских поэтических текстах. Внимание сосредоточено на разноаспектных характеристиках местоимения, которое передает смысл образа автора.

Ключевые слова: субъект, автор, гендер, местоимение

The article studies gender peculiarities of a subject and grammar features of "I"-subject personified in author's image in American poetic texts. It focuses on different aspects of the pronoun, which depicts the sense of author's image.

Key words: subject, author, gender, pronoun

У теорії та практиці сучасних вітчизняних лінгвістичних розвідок найбільш показовими є розробки, спрямовані на вивчення граматичних, семантичних та комунікативних характеристик суб'єкта. Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю розширити поняття категорії суб'єкта через аналіз його функцій та основних ознак у поетичному тексті, зокрема дослідження особливостей його гендерної ідентифікації, а також актуалізації "Я"-суб'єкта, втіленого в образі автора в американських поетичних текстах.

Слід зазначити, що серед художніх жанрів поезія є найбільш продуктивним матеріалом для дослідження гендерної ідентифікації суб'єкта, оскільки поетичне мовлення вирізняється не лише образним, а й стилістичним та семантичним забарвленням. Гендерний аналіз поетичних текстів у нашому дослідженні полягає у вивченні особливостей вживання того чи іншого займенника на позначення суб'єктів, що зумовлено низкою факторів, зокрема, історико-соціальними явищами, інтимно-особистісними стосунками тощо. Спираючись на розуміння гендеру як соціокультурної категорії, що знаходить своє відтворення в мовній свідомості індивіда [1, с. 7], та враховуючи контекстуальне середовище, в якому функціонує суб'єкт, ми досліджуємо асоціативний потенціал автора, що впливає на вибір того чи іншого займенника для найбільш повного й адекватного конотативного втілення образів.

Для зображення образів ЧОЛОВІКА та ЖІНКИ через займенники звернемося до поетичного тексту Р. Крілі "Ballad of the Despairing Husband" – "Балада про безпорадного чоловіка": *My wife and I lived all alone, /contention was our only bone /I fought with her, she fought with me,/and things went on right merrily /But now I live here by myself/with hardly a damn thing on the shelf,/and pass my day with little cheer/since I have parted from my dear /...But still I love her, yes I do /I love her and the children too/I only think it fit that she /should quickly come right back to me /Ah no, she says, and she is tough /and smacks me down with her rebuff /Ah no, she says, I will not come/after the bloody things you've done (R.Creeley)*

Перед нами постає буденна картина реального життя. Герої реального світу – це чоловік і жінка з їхніми суспільними ролями і психікою. Розкриттю образів цих героїв сприяють займенники *she (her)* та *I (me)*. Оскільки оповідь ведеться від першої особи, тобто автор є персонажем, учасником подій, що описуються, то субститутом займенника чоловічого роду (*he*) у даному контексті виступає займенник першої особи однини (*I*). К. Юнг називає архетип АНІМІ "архетипом вічної жіночості", а архетип АНІМУСА – "архетипом вічної чоловічості" [6, с. 11]. Мислитель

упевнений у тісному зв'язку та взаємодії архетипів АНІМИ (жіночості – життя) і АНІМУСА (чоловічості – смислу) не тільки в образах міфології, а й в образах живих чоловіка і жінки (*he* і *she*).

Подібний реальний світ розкриває С. Плат у своєму вірші "The Applicant" – "Претендентка": *First, are you our sort of a person?/ Do you wear/ A glass eye, false teeth or a crutch,/ A brace or a hook,/ Rubber breasts or a rubber crotch,/ Stitches to show something's missing? No, no? Then/ How can we give you a thing?/ Stop crying/ Open your hand/ Empty? Empty. Here is a hand/ To fill it and willing/ To bring teacups and roll away headaches/ And do whatever you tell it/ Will you marry it?* (S.Plath)

Авторка змальовує безбарвне існування дружини-домогосподарки, застосовуючи до неї, ніби до неживого предмета, звертання у середньому роді, використовуючи займенник *воно* (*it*). Через займенник середнього роду (*it*) жінка представлена не як рівноправна особа, яка дивиться вперед у майбутнє, виявляє амбіційність і прагне кар'єри, а як товар, неживий предмет, об'єкт без власної думки. Вчений Г. Гроддек називає німецьким займенником середнього роду *Es* все, що позбавлене індивідуальності у людській природі, безособове. У З. Фрейда *Воно* – вмістилище аморальних безсвідомих нахилів, важко керованих *Я* [4, с. 7]. Підкреслюється також традиційна роль жінки (*it can sew, it can cook*) та характерний стереотип усіх жінок (*it can talk, talk...*). Очевидно, стереотипне уявлення про жінку-"машину" не могло бути втілене у займеннику жіночого роду (*she*), за умови вживання якого більшою мірою виражається любов і повага чоловіка до особи протилежної статі. Асоціювання жінки з машиною через позначення її займенником *it* певною мірою пояснюється бажанням чоловіка керувати, здійснювати контроль над жінкою. Це типовий приклад "займенникового зрушення" [2, с. 53-58], де замість одного займенника вживається інший з метою підкреслення статусу жінки не як коханої дружини чи сексуального партнера, а як робочого інструменту чоловіка. У сучасному дискурсі опозиція жінка :: чоловік репрезентована метафорами ЖІНКА → ОБ'ЄКТ МАНІПУЛЮВАННЯ :: ЧОЛОВІК → СУБ'ЄКТ, ЩО МАНІПУЛЮЄ [1, с. 101]. Чоловік і жінка у цьому поетичному тексті наділені семантичними аргументними ролями, які спираючись на акціональний фрейм ХТОСЬ (референт ЧОЛОВІК) діє на ЩОСЬ (референт ЖІНКА), співвідносяться як агент і пацієнт [7, с. 17, 369]. ЧОЛОВІК тут виступає в ролі активного партнера, ініціатора, що контролює ситуацію і впливає на ЖІНКУ, яка пасивно підкоряється. Прийняття ЧОЛОВІКА-ДОМІНАНТА позбавляє ЖІНКУ можливості реалізувати власне "Я". ЧОЛОВІК, як активно діючий суб'єкт, одноосібно приймає рішення про розвиток його стосунків з ЖІНКОЮ, про одруження чи розлучення, тобто, іншими словами, ЧОЛОВІК маніпулює ЖІНКОЮ, внаслідок чого існування ЖІНКИ постає як безрадісне, повністю залежне від чоловіка, чого вона сама, скоріше за все, і не усвідомлює.

Приблизно такими аргументними ролями як у попередньому прикладі наділені й герої одного з текстів Е. Е. Каммінґса: *anyone lived in a pretty how town [...] he sang his didn't he danced his did [...] noone loved him more by more [...] she laughed his joy she cried his grief [...]* (E. E. Cummings). Не зважаючи на те, що у тексті викладена зворушлива історія про кохання і трагічний кінець двох людей, в ній, однак, можна розгледіти таку закономірність, при якій ЧОЛОВІК (*he*) є ХТОСЬ (*anyone*), а ЖІНКА (*she*) – НИХТО (*noone*). Заміна займенника *he* на займенник *anyone*, а займенника *she* на займенник *noone* ще раз підтверджує стереотипне уявлення про домінування чоловіка над жінкою, перебільшення його ролі у соціумі, бажання тотального контролю.

Розглядаючи граматичні особливості ліричного суб'єкта, неможливо не помітити, що у поетичному тексті відбувається процес отримання додаткових граматичних властивостей одиницею, яка до певного часу їх не мала. Наприклад: *I/ Must go somewhere where/ Nothing is real, for only/ Nothingness is real and is/ A sea of light* (R. Warren). Суб'єкт "I" у даному прикладі послаблює свою агентивну дію. З часом таке послаблення агентивності спричиняє його функціональну трансформацію, породжуючи семантичну роль експерієнцера. Семантико-когнітивні трансформації базуються на спільній концептуальній основі займенника, але модифікуються під впливом різних контекстів та в залежності від того, який аспект цієї основи стає об'єктом орієнтації мовця.

Суб'єктно-об'єктне членування мовленнєвого простору людини є однією із особливостей граматичної системи мови. Суб'єкт, на думку Ю. С. Степанова, піддається розшаруванню в межах семантико-прагматичного представлення висловлення на "я" – підмет речення; "я" – суб'єкт мовлення; "я" – внутрішнє "Его", що контролює самого суб'єкта [3, с. 374]. А тому "Я" виступає полісуб'єктом, що містить ознаки суб'єктів синтаксичного та комунікативного аспектів. Наприклад: *I AM the people – the mob – the crowd – the mass/ Do you know that all the great work of the world is done/ through me?/ I am the workingman, the inventor, the maker of the / world's food and clothes/ I am the audience that witnesses history. The Napoleons/ come from me and the Lincolns. They die. And then/ I send forth more Napoleons and Lincolns/ I am the seed ground...* (C. Sandburg).

У поетичному тексті образ автора не завжди передається через займенник першої особи однини (*I*). Це зумовлюється різницею у способах осмислення, а значить, різною категоризацією тих аспектів особистості мовця, які він розглядає як найбільш значущі при здійсненні референції до самого себе. Запропонована Р. Ленекером [8, с. 25-38] теза про існування відмінностей між профілем (сутністю, експліцитно позначеної підметом або додатком речення) й активною зоною (сутністю, яка безпосередньо бере участь у ситуації, що описується в реченні) допоможе розібратися у такому використанні займенників.

Розглянемо кілька прикладів з поетичних текстів і надамо пояснення: *I was a boy when I heard three red words...* (C. Sandburg). Цей рядок з поетичного тексту К. Сендберга ілюструє стандартний спосіб зображення мовця як особи, яка безпосередньо виступає суб'єктом висловлювання. Це типовий приклад функціонування займенника *I*, коли профіль (мовець) й активна зона (автор повідомлення) співпадають.

Різноаспектні суб'єктні характеристики також властиві граматичному "ти"-суб'єкту, що ідентифікує адресата: *When you come, as you soon must, to the streets of our city,/ Mad-eyed from stating the obvious/ Not proclaiming our fall but begging us/ In God's name to have self-pity* (R. Wilbur). У цьому і в наступному прикладі замість звичного займенника першої особи однини (*I*) вживається займенник другої особи однини (*you*). *When I see birches bend to left and right / Across the lines of straighter darker trees,/ [...] / You'd think the inner dome of heaven had fallen* (R. Frost). Використання займенника *you* профілює уявний образ мовця (активна зона) в межах його особистого простору. У цьому випадку індивід, якого можна спостерігати реально або уявно (*you*) є більш концептуально значущим, ніж уявлення індивіда як єдиного цілого (*I*). Крім того, при використанні займенника *you* створюється ефект більш узагальненого уявлення ситуації, ніж при використанні займенника *I* для зображення фрагменту тієї ж ситуації. З когнітивної точки зору, у цьому випадку відмінність між *I* і *you* являє собою різну формальну категоризацію просторової позиції мовця і (одночасно) спостерігача в рамках припустимого поля спостереження, а саме – поля уявного самоспостереження (або рефлексії). При використанні займенника *I* мовець як спостерігач з одного боку, і мовець як суб'єкт дії, з іншого боку, уявляються як єдине ціле. При вживанні займенника *you* мовець-спостерігач знаходиться поза полем уявлення, тоді як у самому полі знаходиться лише уявний образ мовця, позначений займенником другої особи (*you*), і представлений як сутність, відокремлена від мовця. Оскільки спостерігач (мовець) і об'єкт спостереження (уявний образ мовця) завжди мають перцептивний взаємозв'язок, то між ними існує певна дистанція [5, с. 286]. А, отже, використання займенника *you* вказує на факт спостереження об'єкта збоку, тобто з точки зору мовця-спостерігача, який знаходиться на певній відстані від свого власного уявного образу як об'єкта спостереження.

Розглянемо варіанти використання зворотнього займенника *myself* замість традиційного *I*: *the Me myself* (W. Whitman); *I myself am hell* (R. Lowell); *Myself as old as universe* (A. Ginsberg); *MYSELF and mine gymnastic ever* (W. Whitman). Таке використання займенників *I* і *myself*, *Me* і *myself*, *MYSELF* і *mine* вказує на те, що мовець проводить межу між самим собою як суб'єктом дії та сферою своїх внутрішніх переживань і емоцій, тією областю свого "я" (активною зоною), профіль якої виражений займенником *myself*.

Використання займенника першої особи множини (*we*) замість першої особи однини (*I*) у поетичному тексті пояснюється наявністю збірного (або колективного)

суб'єкта. Як приклад, згадаємо рядки з поетичного тексту Е. Дікінсон: *We never know how high we are/ Till we are asked to rise* (E. Dickinson). У цьому прикладі форма множини пов'язана із втіленням в образі автора всього навколишнього світу: покоління людей, що існує в реальному часі і просторі. Тут прослідковується крок до узагальнення від свого власного відчуття до думки, зрозумілої кожному. З використанням займенника *we* пов'язаний принцип єдності особистості та суспільства, а також ідея єднання людей в освоєнні світу.

Таким чином, у поетичних текстах автори схильні вживати займенники для ідентифікації того чи іншого суб'єкта у незвичній формі та в нетрадиційному значенні. Це зумовлено, насамперед, індивідуальним образним уявленням автора, а також місцем та значенням образів у просторі культури людства. Крім того, займенники по-різному відбивають образ автора залежно від його ролі в комунікативній ситуації. Зокрема, можливість вживання різних займенників для позначення особи мовця зумовлена тим, що мовець може осмислювати себе як суб'єкт висловлення, як цілісну сутність (*I*), як спостерігача свого власного уявного образу (*you*), як суб'єкт дії, котрий відмежований від сфери своїх внутрішніх переживань (*myself*), як збірний (колективний) суб'єкт (*we*).

Література

1. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі / А. П. Мартинюк. – Харків: Константа, 2004. – 292 с.
2. Мартынюк А. П. "Местоименный сдвиг" как средство конструирования гендерной идентичности англоязычного субъекта дискурса / А. П. Мартинюк // Вісник СумДУ. – 2004. – № 4 (63). – С. 53-58.
3. Степанов Ю. С. Язык и метод. К современной философии языка / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 784 с.
4. Фрейд З. Я и Оно / Фрейд З.; [пер. с нем. В. Ф. Поляновского]. – М.: МЕТТЭМ, 1990. – 56 с.
5. Хрисонопуло Е.Ю. Категория лица местоимений и категоризация когнитивного и коммуникативного опыта / Е. Ю. Хрисонопуло // *Studia Linguistica Cognitiva*. – М. : Гнозис, 2006. – Вып. 1. – С. 276 – 293.
6. Юнг К.-Г. Архетипы и символ / Юнг К.-Г. – М.: Renaissance, 1991. – 306 с.
7. Ярцева В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь / В. Н. Ярцева. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 658 с.
8. Langacker R.W. Why a mind is necessary: Conceptualization, grammar and linguistic semantics / R. W. Langaker // *Meaning and Cognition: A Multidisciplinary Approach*. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company, 2000. – P. 25 – 38.
9. Modern American Poets [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.english.uiuc.edu/maps/poets.htm>